

Milyen szolgáltatásokkal segítheti a korszerű könyvtári hálózat az egyetemek megújítását?

Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma megalakulásától kezdve tevékenységének középpontjába az egyetemi könyvtárak felsőoktatásban és kutatásban elfoglalt helyének, szerepének, feladatainak újrafogalmazását állította.

Több mint három éve, hogy elindult a Tankönyv és Felsőoktatási Könyvtárak Fejlesztési Programjának kimunkálása, melynek egyik célja olyan felsőoktatási könyvtár hálózat létrehozása, amely a változó környezet igényeinek megfelelően, de szolgáltatásaival visszahat a környezetre változására is.

A könyvtári szakemberek oly korban kapták ezen örömteli feladatot, amikor a gazdasági és társadalmi rendszerváltozás alapvetően megváltoztatta a könyvtárak működési feltételeit, a könyvtárak és könyvtárosok lépés-kényszerbe kerültek gyűjteményük és szolgáltatásaik fenntartása, valamint fejlesztési igényeik megvalósíthatósága és megvalósítása érdekében. Világossá vált, hogy a hagyományos könyvtári felfogással le kell számolni, ami egy-egy könyvtár értékét a gyűjtemény nagyságával méri, napjainkban a könyvtár „jószágának” mércéjéül sokkal inkább a könyvtáron keresztül elérhető információk tömege szolgál.

A külső-belső környezet változása új pályára lendítette a felsőoktatási könyvtárakat „túlélési” stratégiájuk-

ban. Az addigi költségvetési források szűkülése, új források felkutatása és bevonása a könyvtári szolgáltatások működtetése és a fejlesztések finanszírozásába, úgymond új „harcmodor” elsajátítását tette szükségessé a könyvtári menedzsmentben. Az utóbbi 4-5 évben elért eredményeink jó kiindulópontot jelentettek egy valóságos, átütő sikerű könyvtári szolgáltatás fejlesztési projekt megvalósításához és sikeréhez.

A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény nem foglalkozott az egyetemi, főiskolai könyvtárak fejlesztésének, a képzésben és kutatásban betöltött és elvárt szerepének, szervezeti és strukturális átalakításának feladataival. Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma bizakodással fogadta a felsőoktatási fejlesztési törvény-tervezet munkálatait, remélve, hogy e törvény-tervezet a felsőoktatási könyvtáraknak a feladataikkal arányos figyelmet szentel. Továbbra is bízunk abban, hogy a felsőoktatás és könyvtári hálózata fejlesztésével kapcsolatos koncepcionális, törvényalkotó munkálatok nem torpannak meg és a megvalósítás jogszabályi, gazdasági feltételeit még ez az Országgyűlés biztosítani fogja.

A felsőoktatás fejlesztési törvény-tervezet koncepciója a felsőoktatás teljes minőségi és mennyiségi átstrukturálását fogalmazta meg. A felsőoktatási képzési formák és rendszerek átalakulása a könyvtárakkal szemben

is növekvő minőségi, mennyiségi követelményeket és igényeket támaszt.

A könyvtári szolgáltatások extenzív és intenzív igénybevételének növekedését a teljesség igénye nélkül az alábbi célkitűzések involválják:

– a hallgatói létszámnövelés, a kötelező óraszám-csökkentés, az átjárhatóság, a kreditrendszer, a távoktatás, a felnőttek folyamatos képzése, a felsőfokú szakképzés, az önálló tanulmányi munkára nevelés, a tudományos kutatómunka módszereinek elsjajjtítása.

Mindezek a kívánalmak az egyetemi könyvtárak feladatainak szükség-szerű változását, továbbfejlesztését igénylik. Az egyetemi könyvtárak fenntartóinak is tudomásul kell venni-ök, ha ez még nem köztudott, hogy a könyvtár nem csupán az a hely, ahol könyvet lehet kölcsönözni, hanem az a közhasznú intézmény, aminek a falai kibővültek és ahol az ún. virtuális világgkönyvtár szolgáltatásai is elérhető-ek. Ugyanakkor a könyvtár az Egyetem minőségi létének ilyen alapfelté-tele, melytől függhet mind az egész in-tézménynek, mind szakjainak, szak-irányainak, tudományos minősítő képzésének (PHD) az akkreditációja. Új szakok, szakirányok indításának tudományos infrastruktúráját a nem-zetközi normatívákhoz igazodó szak-gyűjtemény és hozzá kapcsolódó szol-gáltatások adják.

Melyek is azok a könyvtári és infor-máció szolgáltatások, amelyek a felső-fokú képzés minőségét, a tudományos kutatást szolgálják, hogyan változott az egyetemi könyvtárak funkciója? A jelenlegi oktató-kutató generáció de-rékhada még olyan egyetemi könyv-tárral találkozott, ahol sok-sok régi könyv van (már mint ha régi az egye-tem), a gyűjteményben való tájékozó-

dáshoz nem könnyen, nem önállóan használható cédula-katalógus áll rendelkezésre és amelyben az eligazodást kedves könyvtárosok segítik, továbbá ahol a dokumentumok zöme zárt rak-tárban van és még a kurrens folyóira-tokhoz is (pláne, ha külföldi) a könyv-tárosokon keresztül jutott az olvasó.

Napjaink egyetemi könyvtára vi-szont a hazai és külföldi kurrens fo-lyóiratokat, könyveket szabadpolcon tárolja (ha van elég helye), on-line adatbázisokat épít, távoli adatbázi-sokból szolgáltat információt. A ma könyvtárosa a szó igazi értelmében szolgáltatást nyújt az egyetemi közös-ségnek és az azt övező társadalomnak. A hazai egyetemi könyvtárak épület-adottságaikat, technikai felszereltsé-güket, a szakember-ellátottságot te-kintve messze elmaradnak a fejlett or-szágok egyetemi könyvtáraitól – ezt oktatóink is tapasztalhatták külföldi tanulmányútjaikon – ugyanakkor a megújítási, megújhadási kényszer ele-mi erővel tört utat magának számos felsőoktatási könyvtárban.

A jelen és a jövő egyetemi könyvtára gyűjteményének az egyetemi oktatás és kutatás igényeihez igazításával, az információs szolgáltatások bővítésével, sokszínűségének biztosításával, a szakirodalom gyors rendelkezésre bocsátásával támogathatja az oktatás minőségi színvonalának emelését, a hazai diplomák európai, nemzetközi ekvivalenciáját.

A szakirodalom-gyűjtő, megőrző és kölcsönző szerep helyébe az önálló tanulmányi munkát segítő, a nemzetközi információs hálózatok és adatbázisok használatát, a nemzetközi információs superhighway-eken való „közlekedési ismereteket”, navigálást oktató, a dokumentumellátó rendszerek szolgáltatásait közvetítő szerep lép. Szemléletváltásra van szükség nemcsak a könyvtárosok körében, de a fenntartók, könyvtárműködést finanszírozók gondolkodásában is.

Sokan még ma is úgy gondolnak a könyvtárral, mint ahol könyvet, esetleg videót, rézkarcot, festményt lehet kölcsönözni, napilapokat, folyóiratokat lehet olvasni, de még nem úgy, mint ahol a munkájához, tájékozottságához szükséges információt az elektronikus hálózaton keresztül pillanatok alatt elérheti, bárhol is legyen az tárolva a világban, az információt tartalmazó dokumentumokat a képernyőre hívhatja, vagy megrendelheti és legkésőbb 24 órán belül az asztalán lehet az áhított szakirodalom.

A könyvtári rendszer korszerű információ-szolgáltatásai fejlesztésének döntő és húzó ágazata a felsőoktatási (egyetemi) könyvtári hálózat az OSZK központi szolgáltatásainak fejlesztésével együtt. A felsőoktatás és kutatás integrálódása szükségessé, a telekommunikáció fejlődése lehetővé teszi az oktatás és kutatás könyvtári tevékenységének koordinálását, szo-

rosabb kooperációját, némely esetben integrációját. Az egyetemeknek a kutatás alapintézményévé válásával a könyvtáraknak is fel kell vállalniuk a kutatások többszempon্তু minőségi kiszolgálását: a tudományos kutatások témára és személyre szóló információ-ellátásán túlmenően pl. többnyelvű on-line kutatási adatbázis létrehozásával, az elektronikus working paper-ek és folyóiratok szerkesztési szempontjainak összeállításával, ezen adatbázisok szolgáltatásával segíthetik a tudósok közötti hatékony, gyors kommunikációt, vagy az egyetemre vonatkozó közhasznú információk gondozásával hozzájuthatnak az egyetemi arculat formálódásához, az intézmények közötti kapcsolatok erősödéséhez.

A felsőoktatási könyvtárak funkció-váltása legalapvetőbb jellemzőjének az oktatási funkció erősödését tartom, amely már nem egyszerűen a hagyományos könyvtárhasználati ismeretek oktatását jelenti, hanem az információs kultúra elsajátítását. A könyvtár oktató – dokumentum- és információ-szolgáltató funkciója kiteljesedésével járulhat hozzá leghatékonyabban a felsőoktatás megújulásához és lehet az egyetemi közösség valóságos szakmai és információs központja.

E funkciók működésének – nyilvánvalóan – humán erőforrás, anyagi, technikai feltételei vannak, melyeket hazai és külföldi forrásokból lehet és szükséges előteremteni.

Reményeink szerint a századvégi – ezredfordulós egyetemi könyvtár arculatának megrajzolása az MKM – Világbank projektben nem vízió marad csupán, hanem napjaink valóságává válik.

Huszár Ernőné dr.

A nemzeti könyvtár szerepe a felsőoktatási könyvtári hálózat korszerűsítésében

Hölgyeim és Uraim!
Kedves Kollégák!

„Hogy kerül a csizma az asztalra?” – kérdezhetik Önök, ráadásul több csizma képviselőjében. Mit keres a nemzeti könyvtár és mit keresnek a szakkönyvtárak az egyetemi és főiskolai könyvtárak fejlesztéséről szóló konferencián. Különösen gyanússá teszi a dolgot, és így indokoltá a kérdést, hogy az egész ügynök pénzszága van. Bár egyre jobb orra van szükség, hogy még érezzük ezt az egyre jobban gyengülő pénzszágot.

20 percet kaptam, hogy ittlétünket – elsősorban a nemzeti könyvtár szemszögéből nézve – megpróbáljam megmagyarázni és megindokolni.

*

1. „A legnagyobb egyetemi könyvtár”

A magyarázatot – kissé leegyszerűsítve – könnyű megadni; a magyar nemzeti könyvtár a legnagyobb egyetemi könyvtár Magyarországon: a 30 000 beiratkozott olvasónak több mint a fele, 16 500 egyetemi és főiskolai hallgató. Az egyetemi vizsgaidőszakok idején, december elsejétől január végéig és május közepétől június végéig tele van a könyvtár egyetemistákkal, reggel 9 órakor nyitunk és 11 órakor gyakran már megtelnek az olvasótermek, a lépcsőn ülve várják a hallgatók, hogy bejussanak az olvasóterembe. De mit jelent ez? Valóban mi vagyunk a legnagyobb egyetemi könyvtár? Három szempontból nézzük meg a kérdést: a férőhelyek, az állomány és az egyetemi hallgató olvasóknak nyújtott szolgáltatások szempontjából.

1.1 Férőhely

Több mint 500 férőhellyel valóban a Széchényi Könyvtár a legnagyobb könyvtár, így mi tudjuk leültetni a legtöbb egyetemi hallgató olvasót. De – mint mondtam – vizsgaidőszakban ez is kevés. Erre több magyarázat adódik: az egyetemi könyvtárakban nincs elég hely; világosak, kényelmesek az olvasótermek; nagy a kézikönyvtári állomány; gyors a kiszolgálás; sikk, divat a Széchényibe járni. Az Országos Széchényi Könyvtár nem tudja és nem is akarja az olvasói helyek számát növelni, hogy csökkentse a zsúfoltságot a vizsgaidőszakok alatt. Az egyetemi könyvtárak feladata, hogy a hallgatói létszámnak megfelelő olvasóhelyet teremtsenek. A nemzeti könyvtár e tekintetben tehát nem akarja támogatni az egyetemi könyvtárakat, ezért ehhez nem is igényel támogatást.

1.2 Az állomány

Állományunk összetétele a nemzeti könyvtári feladatoknak megfelelő: a teljesség igényével gyűjtjük a hungarikum-dokumentumokat, igyekszünk beszerezni a tájékoztató munkához a legfontosabb szakkönyveket és segédkönyveket. A magyar (hangsúlyozom: a *magyar*) nyelv- és irodalomtudomány és történelemtudomány szakkönyvtára is vagyunk, ezt a feladatot is be tudjuk tölteni a hungarikum dokumentumok gyűjtésével. A példányszámot illetően az a célunk, hogy egy muzeális példánnyal és egy olvasói használati példánnyal rendelkezünk. Nagyon sok esetben azonban összesen csak egy példányunk van, bizonyos kézikönyvekből, szótárakból pedig több is előfordul – elsősorban, hogy a könyvtár munkatársainak munkáját segítsék.

Az egyetemi hallgatók kedvéért nem szerzünk be plusz példányokat. Gyakran azonban – főleg a bölcész hallgatók – a nemzeti könyvtárban találják meg azt az egy példányt egy könyvnek, amelyikre egyetemi tanulmányaikhoz szükségük van. Azaz állományunkat a nemzeti könyvtári feladatoknak megfelelően alakítjuk, egyetemi könyvtári szempontokat nem kívánunk érvényesíteni a jövőben sem.

Itt említem meg – bár összefügg az előző ponttal –, hogy vizsgaidőszakban sok hallgató nem is használja a nemzeti könyvtár állományát, hanem saját könyvvel és jegyzettel ülnek be tanulni, azaz csak a helyre van szükségük, ha úgy tetszik a nemzeti könyvtárat tanulószobának használják. (Mentségükre mondom: egyetemista koromban én is hasonló módon rendszeresen tanulószobának használtam az Országgyűlési Könyvtárat, és ma is kellemesen emlékszem vissza a könyvtár nyújtotta komfortra.)

1.3 Szolgáltatások

A nemzeti könyvtárnak nincsenek különleges szolgáltatásai az egyetemi hallgató olvasók számára, sőt prézens könyvtár lévén nem is kölcsönzünk. Számítógépes szolgáltatások tekintetében célunk és törekvésünk, hogy a magyar nemzeti könyvtár technikailag képes legyen mindazoknak a hazai és külföldi adatbázisoknak, könyvtáraknak az elérésére, amelyekhez valamelyik magyar könyvtár, így az egyetemi könyvtárak is, hozzáférnek. De nem célunk és nem tekintjük feladatunknak, hogy ezzel szolgáltatásszerűen az egyetemi hallgatóknak a rendelkezésére álljunk. Nem, mert egyrészt nincs rá munkaerő kapacitásunk, másrészt mert ezt a megfelelő egyetemi- és szakkönyvtárak illetékes szakemberei – a különböző természettudományokat és alkalmazott tudományokat és azok adatbázisait jobban ismerő szakemberekre gondolok – sokkal jobban és hatékonyabban tudják megoldani. A mi szakkönyvtári feladatainkat érintő adatbázisok pedig vagy nálunk vagy legalábbis Magyarországon vannak.

Az eddigieket összefoglalva megállapítható, hogy noha én a jövőben is hangoztatni fogom, hogy mi vagyunk a legnagyobb egyetemi könyvtár az országban, ez csak az olvasók számát tekintve és állományunk egy részét tekintve igaz. Éppen ezért erkölcsi alapunk csak arra van, hogy az egyetemi hallgató olvasók által nagy mértékben igénybe vett és ezért elhasználódó, megrongálódó – gyakran csak nálunk hozzáférhető – dokumentumok állományvédelmére igényeljünk pénzt a felsőoktatási könyvtárak fejlesztési pénzeiből.

A következőkben azokról a nemzeti könyvtári szolgáltatásokról beszélek, amelyek fejlesztése közös érdekünk, tehát a felsőoktatási könyvtárak fejlesztéséhez is hozzájárulnak, és amelyekhez – a praktikus prózai szemléletnél maradva – szükségünk van (lenne?) a felsőoktatási könyvtárak fejlesztésére szánt pénznek egy részére.

Ezeket a feladatokat, szolgáltatásokra vonatkozó igényeket már sokan, sok fórumon megfogalmazták. Egy részük megvalósult vagy a megvalósulás folyamatában van, más részük közelebbi vagy távolabbi terv, némelyik a jelen körülmények között ábránd.

2. A Magyarországon megjelent könyvek számítógépes feldolgozása és a rekordok átadása az igénylő számára. A számítógépes feldolgozás 1992 óta online történik. Dolgozunk azon, hogy a rekordok átadása floppyn, online és CD-ROM-on egyaránt megtörténhessen. Az 1976–1991. közötti időszak megjelent CD-ROM-on. Erről a kívánt adatok letölthetők. Ebben az évben tervezzük az update-olt lemez kiadását. Ugyancsak még ebben az évben szeretnénk lehetővé tenni, hogy a Magyar Nemzeti Bibliográfia kurrens adatai HUNMARC formátumú rekordokból letölthetők legyenek havi vagy két hetenkénti gyakorisággal.

3. Az OSZK katalógusának retrospektív konverziója megoldaná a magyar könyvtárak – így az egyetemi könyvtárak – magyar könyvanyagának a géprevitelét is. Ennek megvalósítása kb. 500 000 millió Ft-ba kerülne. Ha nem lesz világbanki támogatás, akkor ez a kérdés az említett ábrándok kategóriájába tartozik a jelenlegi körülmények között.

4. A magyar adatsere formátum kidolgozása megtörtént. A HUNMARC-ot a könyvtárak széles köre véleményezte. Használható.

5. A magyarországi időszaki kiadványok bibliográfiai adatbázisa és a rekordok átadása az igénylők számára. Ez a szolgáltatás jelenleg hajlékony lemezen történik. Az adatbázis konvertálása a Dobis/Libis rendszerbe és az online szolgáltatás nyújtása az elkövetkező évek feladata.

6. Könyvek központi katalógusa

A jelenleg cédulakatalógus formájában létező nyilvántartás géprevitele lenne az egyik legsürgetőbb, a könyvtárak részéről legjobban várt feladat. Annál is inkább, mert ma már hiányos a nyilvántartás, mivel a jelentős könyvtárak egy része hajlékony lemezen adná az adatokat, de az OSZK ezt még nem tudja fogadni. A cédulaanyag géprevitele kb. 200 millió Ft-ba kerülne. Mivel ez is az ábrándok közé sorolja a problémát, az OSZK megtette az első lépésket, hogy felkészüljön a lemezen történő bejelentések fogadására, illetve egy számítógépes adatbázis kurrens építésére. A cédulakatalógus retrospektív konverziója pedig egy boldogabb időre halasztódik. Az adatbázis építésének elkezdése 1996-ban reálisnak látszik, a nagy bejelentő könyvtárakkal ebben a kérdésben konzultációt tervezünk.

7. Folyóiratok központi katalógusa

Ezen a téren jobban állunk, mint a könyvekkel. A Nemzeti Periodika Adatbázis 1981-ig visszamenőleg egyrészt hálózaton keresztül elérhető, másrészt megjelent CD-ROM-on először az 1981–1991. közötti anyag 1993-ban, majd a korszerűsített második lemez 1994-ben. Az 1981 előtti anyag sorsáról a közeljövőben dönt az OSZK főigazgatói kollégiuma.

Befejezésül meg kell említenem, hogy az Országos Széchényi Könyvtár a számítógépes fejlesztésekre költségvetési pénzt nem kapott, leszámítva az év végi maradványokból juttatott 1-2 milliő forintot. Minden lényeges fejlesztést pályázati pénzekből tudunk megoldani. Kötelességemnek érzem, hogy köszönetet mondjak támogatóinknak, mindenekelött az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program Irodának, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságnak és az OTKÁ-nak. Kérve természetesen további támogatásukat.

A köszönetnyilvánításon túl azért tartottam fontosnak, hogy ezt megemlítssem, mert rávilágít a fejlesztés nehézségeire, különösen a hosszabb távú elképzelések megvalósítását illetően.

Ismereteim szerint ezzel a problémával az Országos Széchényi Könyvtár nincs egyedül. Éppen ezért lenne jó, ha világhanki támogatással egy átfogó, átgondolt fejlesztést lehetne megvalósítani. Ennek jótékony hatását nemcsak a felsőoktatási intézmények könyvtárai, hanem az egész magyar könyvtárügy érezné. Szeretném remélni, hogy ez a konferencia nem lezárása valaminek, hanem épp ellenkezőleg: a lényeges lépések kezdete.

Poprády Géza

Elektronikus szöveg- és levéltárak az Interneten

Amióta létezik írásbeli kultúra, mindig voltak emberek, akik arra vállalkoztak, hogy a mások által írt műveket összegyűjtsék, rendszerezzék és megőrizzék. Tették ezt kitartó szorgalommal úgy, hogy maguknak gyakran kevés – szakmájuknak viszont annál több – elismerést szereztek. Bármilyen volt is az írásjelek rögzítési módja és tárolási eszköze, Mózes kőtábláitól az alexandriai könyvtár papirusztekercein át a középkori kódexekig, minden kornak megvoltak a maguk bibliotekáriusai, archiváriusai, akik gondoskodtak az emberiség szellemi termékeinek fennmaradásáról.

Az írás történetének négyezer évéből meglehetősen kicsi, de annál jelentősebb a könyvnyomtatás jegyében zajló időszak. Gutenberg szétszedhető betűkészletének köszönhetően a gondolatok írásbeli rögzítésének a vágya, és ezáltal a nyomtatott dokumentumok (előbb a könyvek, majd a folyóiratok) száma hihetetlen mértékben növekedett: olyannyira, hogy már senki sem tudja megmondani, hány könyv jelent meg eddig a világon. Egy biztos: ma egyetlen év alatt több mű lát napvilágot, mint a Krisztus utáni első 1800 év során összesen.

Ahogy a számítógépes szövegrögzítés és -tárolás megindult, azonnal kerültek olyan szakemberek, akik már nem a „hagyományos” (értsd: nyomtatott) könyvek, hanem az elektronikus szövegek feltérképezésével, katalogizálásával, gyűjtésével és – nem utolsó sorban – terjesztésével kezdtek foglalkozni. A számítógépes adatbázisoknak, és főként ezek online közvetítésének köszönhetően a könyvtáros szakma is átalakulóban van: a korábbi gyűjteményközpontú szemléletet felváltja az információközvetítés, a könyvtárat az információs központ, a könyvtárost pedig a hálózati navigátor. A networker elsődleges dolga már nem a fizikai

entitásként létező dokumentumok összegyűjtése és megőrzése, hanem a források felderítése és a felhasználók útbaigazítása a hálózat útvessztőiben.

Attól a pillanattól kezdve, hogy a számítógépek tárolókapacitása lehetővé tette, magától értetődő volt a teljes szövegek gépi tárolásának és terjesztésének igénye. Az elektronikus szövegnek vagy könyvnek nevezett új típusú termékek száma is hirtelen gyarapodni kezdett, mégpedig nemcsak azokkal a szövegekkel, amelyek mintegy a nyomtatott kiadás számítógépes rögzítésének „melléktermékei” voltak, hanem sorra alakultak azok a munkacsoportok, amelyek tagjai a gépi tárolás kedvéért nekiláttak és lerögzítettek fontosnak ítélt szövegeket. Ebbe a kategóriába aztán Shakespeare összes műveitől az Alice Csodaországban-ig sok minden bekerült. Ennek a vállalkozásnak nem a bevitt szépirodalmi és más értékkel bíró szövegek lerögzítése a legfontosabb összetevője, hanem az a cél, hogy közkinccsé tegyék ezeket a műveket. Vagyis a hálózatról bárki ingyen tölthesse le a saját gépére a tetszése szerinti műveket. Az igazán tiszteletreméltó ötlet nagy tetszést aratott a világban: azóta sorra alakulnak a legkülönfélébb projectek, amelyek célja a régi görög bölcselektől a XX. század szépíróiig számtalan értékes művet bocsátani a legszélesebb felhasználói kör rendelkezésére.

Az új eljárás természetesen új műszavakat is eredményez: bár néha nem könnyű elhatárolni az egyes fogalmakat, mégis megpróbálkozhatunk körülírni a terminológiai kategóriákat – megkockáztatva a tévedés lehetőségét is. Az elektronikus szöveg (electronic text, e-text), amelyet a közkeletű angol rövidítés alapján én is e-szövegnek fogok leginkább nevezni, nem az elektronikus könyvtár (talán e-könyvtár?) szinonimája. Az e-szöveg a legtöbb esetben nem más, mint egy irodalmi mű (ez lehet regény, dráma, vers, tanulmány, filozófiai értekezés stb.) számítógéppel rögzített változata, míg az elektronikus könyvtár már feltételezi a rendszerezés, a katalogizálás, az adatházis jelenlétét, és nem feltétlenül kell a teljes e-szövegeket is tárolnia.

Az e-szövegtárak (e-text centers) mellett az Interneten az electronic archives fogalommal is gyakran találkozni. Látszólag nincs éles határvonal az elektronikus szövegtárak és archívumok között, bár ez utóbbiak elsődlegesen a történeti forrásanyagokat: a kéziratokat, fényképeket, eredeti hangfelvételeket és más hasonló anyagokat dolgozzák fel. Az e-szövegtáraktól tehát részben gyűjtőkörükben, részben abban is különböznek, hogy a szöveges állományokon kívül kép- és hanganyagot is tárolnak. Bár az elektronikus archívum bevezetése nem lenne (nagyon) idegen a magyar nyelvtől, a magam részéről mégis azt javasolnám, inkább elektronikus levéltárnak (e-levéltárnak) nevezzük őket.

Elektronikus szövegtárak az Interneten

Elsőként a meglepően korán, 1971-ben indult Project Gutenberg-et kell említenünk, amelyben azóta is folyamatosan gyarapodik az e-könyvek száma. A Gutenberg-program célja 2001-re tízezer könyv közkinccsé tétele és eljuttatása mintegy százmillió(!) jövődő felhasználóhoz. Az időben is a legelső, de a maga nemében mindmáig szinte egyedülálló vállalkozás havonta hírlevélben tájékoztatja az érdeklődőket a legújabb fejleményekről. A hírlevél szerkesztője, Michael S. Hart szívesen fogad kisebb adományokat a költségek részbeni fedezésére (e-mail:

hart@vmd.cso.uiuc.edu, postacím: 405 West Elm St., Urbana, IL 61801). A meglévő e-könyveket a legkönnyebb FTP-vel (File Transfer Protocol) lekérni a következő címről (amely nemrégiben változott!):

```
FTP      uiarchive.cso.uiuc.edu
        login: anonymous
        pw: any password works fine
        cd etext
        ls -a or dir
        get filename filetype (get alice26a.txt)
```

A Project Gutenberg fájlneveiből igen egyszerűen lehet következtetni azok tartalmára: az első hat betű a könyv címéből adódó rövidítés, a következő két karakter a verziószámot tartalmazza, majd a kiterjesztésből látható, milyen típusú fájlról van szó: a .txt egy egyszerű ASCII, a .zip egy tömörített állományt jelent. (Ettől a szabálytól – mint az Alice példáján is látjuk – egy-két betű erejéig el lehet térni, a lényeg, hogy fel lehessen ismerni, mely műről van szó.)

Az Internet legfontosabb „kikötőiben” (ez az ABCD interaktív magazin javaslatára a „site” magyarítására), számos amerikai, angol és más egyetemen található elektronikus szövegtárak, sőt, több katalógus is készült már az e-szövegek feltárására. Két összeállításra hívnám föl a figyelmet; az Oxford University Radcliffe könyvtárának gépén lévő katalógus címe:

```
Alex: a catalogue of electronic texts on the internet
Gopher rsl.ox.ac.uk
```

Librarian's Corner/Alex

A több mint 700 könyv szövegét tartalmazó e-szövegtár több hasonló szerver – többek közt a Project Gutenberg, az On-Line Book Initiative, és természetesen az Oxford Text Archive stb. – tartalmára is rámutat. Az említett Internet-„kikötők” új gyarapodását a rendszer automatikusan regisztrálja. A szerkesztőség e-mail címe: alex@rsl.ox.ac.uk.

A másik összeállítás, a Directory of electronic text centers az e-szövegtárak Internet címeit tartalmazza, és a Magyar Elektronikus Könyvtáron keresztül is elérhető. A címtár földrajzi csoportosításban adja közre az egyes központok adatait, röviden ismertetve azok tartalmát is. Az összeállításban abszolút túlsúlyban vannak az egyesült államokbeli e-szövegtárak, más régiókból csak mutatóban akad egy-egy Internet-cím. A lista összeállítója: Mary Mallery, e-mail címe: mallery@eden.rutgers.edu. Érdeemes átböngészni a címtárat, mert számtalan érdekesség található benne. Azt írják például, hogy a Brown University gépén a Women Writers Project épül 1988 óta, amely az 1330 és 1830 között alkotott angol írónők novelláit, költeményeit, egyházi, publicisztikai stb. írásait tartalmazza. (Erre ugyan nem találtam rá a Brown University menüjében, pedig átnéztem a közel 200 fájl tartalmazó listát... A University of Michigan gépén a régi angol irodalom mellett a Biblia és a Korán angol nyelvű fordítása, a Georgetown University szerverén Hegel, Feuerbach műveinek kritikai kiadása mellett C.S. Peirce kézíratai is olvashatók.

Minden magára valamit is adó szakma igyekszik segíteni a tájékozódást az Internet-dzsungelben, összegyűjtve a legfontosabb információkat, vagy legalábbis az információs forrásokat. Ilyen a közzgazdák tájékoztatására létrejött NetEc, amely komoly adatbázist hozott létre az új kutatási eredmények hálózati terjesz-

tésének elősegítésére. A NetEc bibliográfiai része (a BibEc) a nyomtatásban megjelent közlemények pontos leírását tartalmazza a szerző nevétől és e-mail címétől kezdve a nyomtatott forrás adatain és tartalmi kivonatán keresztül az e-szöveg letöltéséhez szükséges paraméterekig. A rendszer a kéziratokat Post-Script formátumban tárolja a WoPEc alkönyvtárban, amelybe küldeni, és onnan letölteni a legegyszerűbben FTP-vel lehet: FTPnetec.mcc.ac.uk

A NetEc adatbázis sok más szolgáltatást is nyújt: folytathatunk tartalmi keresést a Waissearch segítségével („waissearch -h netec.mcc.ac.uk -d database keyword”), feliratkozhatunk a levelező listára (listserv@vml.sara.nl – subscribe corryfee keresztnév vezetéknev), és természetesen levelezni is lehet az egyes feladatok „gazdáival”. Ha valaki a saját intézetének munkáival akarja az adatbázist gyarapítani, legelőször el kell küldenie azokat M. Fethy Mili címére (Centre de documentation, Département des sciences économiques, Université de Montréal, C.P. 6128A, Montréal, Canada H3C 3J7), e-mail címe: mili@ere.umontreal.ca. Ha valaki tudja vállalni, ennél célravezetőbb módszer, ha rögtön NetEc formátumban írja meg a tanulmányt, és így küldi el e-mailként a netec@netec.mcc.ac.uk címre.

Levéltári anyagok a hálózaton

Az Interneten elérhető e-levéltárakról kitűnő összeállítás található a University of Michigan gopher szerverén, amelynek elérési módja:

anonymous FTP

host: una.hh.lib.umich.edu

path: /inetdirsstacks

filename: archives:kaythony

Gopher:

via: U. Minnesota list of gophers

menu: North America/USA/Michigan

University of Michigan GopherBLUE

A michigan-i egyetem informatikus hallgatói, Denise Anthony és Nika J. Kayne által készített útmutató a felhasználók tájékozódását segíti elő azzal, hogy felsorolja azokat a WWW (World Wide Web), illetve Gopher szervereket, ahol a digitális levéltárak elérhetők. A katalógusban közel húsz szolgáltató címe található a tárolt állományok rövid ismertetésével, illetve egy tematikus indexszel kiegészítve. A listára majdnem kizárólag egyesült államokbeli szerverek kerültek föl, egy-két kanadai, norvég és más kivételtől eltekintve. Néhány érdekes összeállításra itt is felhívnom a figyelmet.

A washingtoni Library of Congress gopher szerverén két kiállítás lapjai: a Vatikáni Könyvtár 200 oldalnyi kézirat és térképanyaga mellett a Soviet Archives az 1917-es Októberi Forradalomtól az 1991 augusztusi puccsig a Központi Bizottság, az Elnöki Archívum, a KGB és más vezető testületek dokumentumai is megtalálhatóak.

URL http://sunsite.unc.edu/expo/ticket_office.html

FTP seq1.loc.gov/pub/vatican.exhibit vagy
/soviet.archive

A Wittgenstein Archives norvég szolgáltatónál, a bergeni egyetemen érhető el:

E-mail wab@pc.hd.uib.no

Gopher nora.hd.uib.no

path /pub/necb

Az archívum a meghatározó jelentőségű filozófus, Ludwig Wittgenstein eddig publikálatlan kéziratanyagából tartalmaz mintegy 3200, illetve kiadott műveiből kb. 7500 oldalt. A fejlesztés alatt álló rendszert Wittgenstein számos verzióban létező kéziratainak speciális regisztrálására is föl kellett készíteni. Az archívum története a Norwegian Wittgenstein Project indításakor, 1981-ben kezdődött, és tart még 1996-ig, a feladat befejezéséig.

Amikor ugyanezen a listán megláttam a Nagy-Tavak Múzeumának gyűjteményét, addig nem nyugodtam, amíg le nem töltöttem a Marine Museum of the Great Lakes at Kingston online adatbázisát bemutató fájlt, attól meg egyenesen meg voltam hatódva, hogy még ki is kalkulálhatom, hány napig tudok egy havi fizetésemből megszállni a kingstoni Alexander Henry múzeumhajón, ahol csak nemdohányzó vendégeket látnak szívesen. Visszatérve az online adatbázishoz: a kötelező bibliográfiai feldolgozás mellett egy 50 000 darabos hajóépítészeti tervrajz-gyűjteményt, a Nagy-Tavakon a XIX. század folyamán közlekedett mintegy 5000 vízijármű és ezek tulajdonosainak adatait is lekérhetjük.

A Magyar Elektronikus Könyvtár

Az 1994-es Networkshop konferencián, Keszthelyen Széchenyi István 1825-ös országgyűlési felajánlására emlékezve néhány fiatalember bejelentette a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) megalapítását. (Nemlétező birtokainak jövedelme helyett munkáját és kitartását ajánlotta fel a haza oltárán Drótos László és Moldován István, akiket az elmúlt egy év eredményei alapján minden tisztelet megillet.)

A MEK célja a magyar szak-, illetve szépirodalom színe-javának összegyűjtése, katalogizálása, tárolása és ingyen hozzáférhetővé tétele a legszélesebb felhasználói kör számára. Az ígéretes kezdeményezés elsősorban az oktatási-kutatási szféra információs ellátását célozza meg a hálózaton nem-kereskedelmi céllal terjeszthető dokumentumok szolgáltatásával. Az IIF Programiroda támogatásával 1994 novemberétől indult a MEK teszt-verziója, amely a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemének gopher szerverén érhető el. Az X.25-ös hálózaton keresztül a nyilvános gopher kliens program segítségével a SZTAKI Mars gépét felhíva (2801004521) a Magyar Pocok menüpontot, majd a BKE központi gopher szerverét kiválasztva léphetünk be a Magyar Elektronikus Könyvtárba. Itt egy további, tematikusan rendezett menüt találunk, ahonnan a csillagászatról a könyvtártanig, a környezetvédelemtől a közgazdaságtanig, a régészettől a számítástechnikáig vagy a sporttól a szépirodalomig bármit kiválaszthatunk.

dr.Tószegi Zsuzsanna